مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندهٔ مضمون میباشد، عقیدهٔ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

ډاکټر محمدهمایون همت

۲۰۲۶/۱۰/۳۰

دیګان قوم څوک دی؟ مسلمان، افغان، پښتون، دیګان

دیګان قوم د سمرقند، بخارا او تاجکستان کډوال نه دی

د هویت د تپلو، د تاریخ د تحریف او د ملي پېلتون د سیاست نقد

۲۹ اکتوبر ۲۰۲۶

یادونه: له درنو ژبپوهانو، تاریخپوهانو او ژورنالیستانو هیله کېږي چې د دې لیکنې د نیمګړتیاوو په سمون او بشپړولو کې په علمي او مستند څرګندونو ونډه واخلي.

د دیګان قوم هویت باید د کره تاریخ او د خلکو د خپلې پېژندنې په رڼا کې بیان شي؛
د بخارا، سمرقند، ایران یا تاجکستان د کډوالۍ غلطه ادعا خپل خانګړي اسناد غواړي.
د نصیر خان د غلطو او بې‌ثبوته ادعاوو علمي نقد

مقدمه

د دیګان قوم مسلمان، افغان او پښتون هویت د دې مقالې بنسټیز بحث دی. د دې هویت په بیان کې د قوم ژبه، دودونه، ټولنیز ژوند او د مشرانو رارسېدلي روایتونه ارزښت لري. د بحث موضوع د کونړ، لغمان او ننګرهار د دیګان قوم هویت دی؛ د تاریخي نسب هره ادعا بیا د اړوندو سیمو او کورنیو مشخص اسناد غواړي. که څوک د دیګان قوم لپاره بل نسب یا د کډوالۍ روایت وړاندې کوي، باید د خپلې ادعا اسناد هم وړاندې کړي. د خلکو هویت د سیاسي معاملې او استخباراتي لوبو توکی نه دی.

د «دیګان قوم کډوال نه دی» خبره د دې ټولنې خپله پېژندنه بیانوي؛ دا د هرې کورنۍ د لرغوني نسب جلا سند نه دی. اعتراض دا دی چې ولې له کره تاریخي اسنادو پرته دیګان قوم د بخارا (Bukhara)، سمرقند (Samarkand) او اوسني تاجکستان (Tajikistan) کډوال بلل کېږي؟ د ټول قوم په اړه دومره لویه ادعا د څو نومونو په ورته‌والي او د نورو کورنیو په شجره نه ثابتېږي.

د نسب د ادعاوو د ارزونې لپاره اصلي سرچینې، دقیق نقلونه او روښانه دلیل پکار دی. د یوې ادعا پر وړاندې چوپتیا د هغې د رښتینولۍ ثبوت نه دی؛ مستند ځواب بیا د راتلونکو نسلونو لپاره موضوع روښانه کوي.

د کونړ، لغمان او ننګرهار د دیګان ټولنو هویت د کره اسنادو، دقیقو نقلونو او سم استدلال له لارې څېړل کېږي. د دې څېړنې د بحث مرکزي پوښتنه څرګنده ده: که د فارس، تاجک، سامانیانو (Samanids)، بخارا او سمرقند ترمنځ هر ډول تاریخي او فرهنګي اړیکې هم د بحث لپاره ومنل شي، د دغو اړیکو او د کونړ، لغمان او ننګرهار د دیګان ټولنو ترمنځ مشخص نسبي تړاو په کوم سند ثابتېږي؟ د یوه تاریخي شخصیت ژوندلیک د یوې اوسنۍ ټولنې د نسب تاریخ نه شي بدلولای.

دیګان او تاجک باید له څېړنې مخکې یو نوم او یو واحد نسب ونه ګڼل شي. د هرې سیمې خلک خپل تاریخ، ژبه او کورنۍ روایتونه لري. د نومونو او ژبو توپیر د څېړنې مواد برابروي؛ د ټولو کورنیو نسب په یوه حکم نه حل کوي. د خپلې ټولنې د هویت دفاع د بلې ټولنې د سپکاوي معنا نه لري.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

دا مقاله د نصیر خان (Nasir Khan) په نوم منسوبي هغه ادعاوي ارزوي چې د دهقان تاریخي لقب، د سامانې کورنۍ نسب او د امام ابو حنیفه رحمه الله د کورنۍ روایتونه د ختیځ افغانستان د دیګان ټولنو له هویت او کډوالۍ سره تړي. د ادعا اصلي عبارت، ژباړه او تري اخیستل شوي پایله جلا څېړل کېږي، څو لوستونکی وویني چې سند څه وایي او مدعي تري څه نتیجه اخلي.

د هر ځواب په پیل کې د ادعا اړوند عبارت یا په څرګنده نښه شوی لنډیز راغلی دی. دري او عربي عبارتونه په مخکې شریکه شوي لیکنه کې له ثبت شوو نقلونو اخیستل شوي؛ له تاریخي کتابونو سره یې د مقابلې حالت په اړوند ځواب کې بیان شوی دی. نو منسوب نقل، له اصلي متن سره برابر نقل او د ادعا لنډیز باید سره ګډ نه شي. [۲۳]

د کونړ، لغمان او ننګرهار ستراتیژیک اهمیت او د هویتي لاسوهنو خطر

کونړ، لغمان او ننګرهار د افغانستان د ختیځې دروازې، مهمو لارو، اوبو، سوداګریزو اړیکو او تاریخي ولسي پیوستون له املې ځانګړی ستراتیژیک او جیوپولیټیک اهمیت لري. د ډیورند استعماري او تحمیلي کرښه د افغان ولس پر زړه تېره شوې؛ د دې کرښې دواړو غاړو ته پراته پښتانه ګډې ژبنۍ، فرهنګي، کورنۍ او تاریخي اړیکې لري. د افغان ولس تاریخي اعتراض د همدې ولسي پیوستون پر ظالمانه وېش ولاړ دی. تاریخي څېړنې هم څرګندوي چې دې کرښې دودیزې قبایلي سیمې او ولسي اړیکې وېشلي دي. [۱۸]

د دغو ولایتونو حساس موقعیت د دې غوښتنه کوي چې د قومونو ترمنځ باور، د خلکو خپله پېژندنه او ګډ افغان ملي تړاو خوندي وساتل شي. په افغانستان کې د پاکستان د پوځ او استخباراتي اداري (ISI) د لاسوهنې تاریخي مخینه مستنده شوې ده. [۱۹] په دې شرایطو کې د غلطو شجرو، بې‌سنده نسبونو او تحمیلي هویتونو خپرول د قومي بې‌باورۍ او بهرني نفوذ لپاره زمینه برابرولای شي. که د پښتنو دیګانو خپله څرګنده پېژندنه له پامه وغورځول شي او د کره محلي اسنادو پرته په تاجک یا فارسیوان ونومول شي، دا کار په احصائیو او څېړنیزو طبقه‌بندیو کې د پښتنو شمېر کم او د نورو ډلو شمېر زیات ښودلای شي. د داسې هویتي تحریف پر وړاندې علمي ځواب د اصلي متنونو کره کتنه، د محلي اسنادو ساتنه او د خلکو د خپلې پېژندنې امانتدار ثبت دی؛ د ټولو ورونو قومونو متقابل درناوی او ملي یووالی یې بنسټ جوړوي.

تاریخي ادعاوې او مستند ځوابونه

۱ دهقان لقب د دیګان قوم شجره نه ده

د ادعا لنډ دري عبارت: «دهقان یک قبیله یا قومیت نبود» [۲۳]

په وړاندې شوي متن کې «دهقان» د ځمکوالو او سیمه‌ییزو مخورو لقب بلل شوی دی. احمد تفضلي (Ahmad Tafazzoli) هم په وروستۍ ساساني دوره کې دا نوم د ځمکوالو د یوې طبقې لپاره یادوي. د یوه شخص ځمکوالۍ د هغه ټولنیز مقام ښیي؛ له دې څخه د ننني دیګان ټولنې نسب یا تاجکوالی نه ثابتېږي. [۱]

د کلمې معنا د زماني او متن له مخې بدلېږي. «دهقان» په ځینو ادبي متنونو کې له فارسي فرهنګ او نجابت سره تړلې معنا لري او وروسته د بزګر په معنا هم کارېدلی دی. له همدې املې باید د نقل زمانه او شاوخوا جملې ولوستل شي. تاریخي «دهقان» او اوسنۍ محلي «دیګان» یوازې د تلفظ د ورته‌والي له مخې یو مفهوم نه ګرځي. [۱]

په یاده تاریخي طبقه کې ځمکوالو د سیمې په اداره او مالیاتو کې هم ونډه لرله. د یوې طبقې ګډې دندې د دې دلیل نه دي چې غړي یې د یوه نیکه اولاده وو. له ټولنیز مقام څخه د ننني قوم د نسب پایله اخیستل جلا شواهد غواړي. [۱]

له دې املې، دا نتیجه چې «سامانخدات (Saman Khudat) دهقان و، نو د کونړ او لغمان ټول دیګان تاجکان دي»، د نسب پېژندنې له پلوه اعتبار نه لري. د باسورث (C. E. Bosworth) په څېړنه کې د سامانخدات ځمکوالۍ یاد شوی؛ خو دا د ننني دیګانو او سامانې خاندان ترمنځ د نسلونو پرلەپسې اړیکه نه ثابتوي. د سامانې خاندان د اصلي تاټوبي په اړه هم مختلف روایتونه شته. [۱۳، ۱۴]

د دیګان نوم تاریخ جلا څېړنه غواړي. له «دهقان» سره یې ژبنی تړاو که ثابت هم شي، د ټولنې تاجکوالی تري نه ثابتېږي. د کلمې رېښه، د شخص مقام او د خلکو قومي هویت بېلې پوښتنې دي. یاد اسناد د ټولو دیګانو او تاجکانو یو نسب نه ثابتوي؛ د هرې ممکنې تاریخي اړیکې د ردولو لپاره هم بسنه نه کوي.

پوښتنه دا ده: د کومې مشخصې تاریخي سرچینې په کوم عبارت کې د کونړ، لغمان او ننګرهار دیګان د سامانې دهقانانو همنسبه بلل شوي دي؟

۲ د یوې کورنۍ تاریخ د ټول قوم نسب نه ثابتوي

د ادعا په متن کې انګلیسي عبارت: « The Samanids were a dynasty of native Iranian Dehqan origin» [۲۳]

که د سامانې کورنۍ دهقانوالی د بحث لپاره ومنل شي، بیا هم باید وښودل شي چې د ختیځ افغانستان کومې دیګان کورنۍ له هغې سره نسبي تړاو لري. ګډ لقب، د نومونو ورته‌والی او فرهنګي اړیکه د کورنۍ د شجرې ځای نه شي نیولای. د یوې طبقې ټول غړي هم د یوه نیکه اولاده نه وي.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

له «سامانخدات دهقان و» څخه دا پايله چې «د افغانستان هر ديګان تاجک او د بخارا يا سمرقند مهاجر دی» نه راوځي. دا بېځايه تعميم او غلطه نتيجه اخيستل (Non sequitur) دي: د يوې پخوانۍ کورنۍ خبره بې له جلا سند څخه د ټولو ديګانو لپاره منل شوې ده.

پوښتنه دا ده: د سامانخدات له کورنۍ څخه د ديګان قوم تر مشخصو کليو او کورنيو پورې د نسلونو کومه مستنده پرلهپسې اړيکه وړاندې شوې ده؟

۳ د بلخ روايت او د ټولو مورخانو د اتفاق غلطه ادعا

د بلخ په اړه د ادعا دري عبارت: «تمام مورخان متقدم و متأخر بر اين نکته اتفاقنظر دارند که سامانخدات ... از دهقانان و نجيبزادگان برجستۀ بلخ بوده است.» [۲۳]

د همدې متن بله غلطه تاريخي ادعا: «اسد بن عبدالله قسری (حاکم عباسی خراسان)». [۲۳] دا عبارت د ځواب په لاندې برخه کې د اموي او عباسي دورو له توپير سره پرتله کېږي.

د ايرانيکا (Iranica Encyclopaedia) د خراسان د طاهري او ساماني دورې څېړنه د سامان د ځای په اړه د بلخ (Balkh)، ترمذ (Termez) او د سمرقند د شاوخوا سيمو ښلابېل روايتونه يادوي. نرشخي (Narshakhi) له بلخ سره اړيکه ښيي؛ منهاجالسراج جوزجاني (Minhaj-i Siraj Juzjani) د سمرقند ترځنګ د سامان ولسوالۍ يادوي. نو دا ويل چې «ټول پخواني او نوي مورخان د بلخي اصل په اړه يوه خوله دي» غلطه ادعا ده، ځکه سرچيني پخپله د ځای په اړه ښلابېل روايتونه راوړي. [۲]

همدې څېړنې د نرشخي د روايت لپاره د ژباړې ۵۹م مخ او د جوزجاني لپاره لومړی ټوک، ۲۰۱م مخ ښوولی دی. لوستونکی له دې حوالو څخه اړوند روايت موندلای شي؛ خو دا روايتونه د کونړ، لغمان او ننګرهار له ديګان کورنيو سره د نسلونو اړيکه نه ثبتوي. په بحث کې وړاندې شوي متن کې اسد بن عبدالله قسري (Asad ibn Abd Allah al-Qasri) «عباسي والي» بلل شوی دی. دا غلطه تاريخي ادعا ده: هغه اموي والي و، او اموي او عباسي واکمنۍ دوه ښلې تاريخي دورې دي. [۲]

پوښتنه دا ده: د بلخ يا سمرقند په اړه د يوې واکمنۍ کورنۍ روايت د کونړ، لغمان او ننګرهار د ديګان ټولنو په اړه کومه ځانګړې خبره ثابتوي؟

۴ د امام ابو حنيفه د اصل روايتونه ولې يو شان نه دي

د ادعا لنډ دري عبارت: «تمام مورخان و علمای رجال اتفاقنظر دارند ... نسلاً ايرانی و تاجيک بوده است.» [۲۳]

د همدې ادعا بل دري عبارت: «بر اساس منابع معتبر تاريخ اسلام، رجال و تراجم، امام ابو حنيفه ... دارای تبار اصيل ايرانی / تاجيک ... بوده». [۲۳]

د ابن خلکان (Ibn Khallikan) په وفيات الأعيان (Wafayat al-Ayan)، پنځم ټوک، ۴۰۵م مخ کې د امام صاحب د نيکه په اړه کابل ياد شوی؛ خو بابل، انبار، نسا او ترمذ هم د نورو روايتونو په توګه راغلي دي. په همدې مخ کې د کورنۍ د آزادۍ او پخوانۍ غلامۍ په اړه ښلابېل روايتونه نقل شوي دي. دا د روايتونو اختلاف دی، نه د ټولو جزئياتو د اتفاق ثبوت. [۳]

د عمر فاروق عبدالله (Umar Faruq Abd-Allah) څېړنه هم د امام صاحب د کورنۍ د اصلي ټاټوبي او لومړني ټولنيز حالت په اړه ښلابېل روايتونه يادوي او ختيځ ايراني اصل احتمالي ګڼي. له دې امله د «ټولو مورخانو په اتفاق نسلاً ايرانی او تاجک» ادعا غلطه ده؛ ځکه د سرچينو د اختلاف او احتياط پر ځای د ټولو د يوه نظر خبره کوي. د امام صاحب د تاريخي اصل بحث د هغه علمي او ديني مقام نه لوړوي او نه يې کموي. [۴]

پوښتنه دا ده: حتی که د امام صاحب د نيکونو په اړه يو روايت غوره هم وګڼل شي، د کونړ، لغمان او ننګرهار د ديګان ټولنو نسب ورسره په کوم سند تړل کېږي؟

۵ په اصلي عبارت کې فارس دی تاجک چا ورزيات کړی

په ادعا کې راوړل شوی عربي عبارت: «من أحرار فارس ... والله ما وقع علينا سبي قط» [۲۳]

د تاريخ بغداد (Tarikh Baghdad) په کتل شوي بربښنايي متن کې، د ديارلسم ټوک د ۳۲۶م مخ د نبني وروسته، د اسماعيل بن حماد (Ismail ibn Hammad) په روايت کې «من أبناء فارس الأحرار» او «والله ما وقع علينا رق قط» راغلي دي. په دې عبارت کې «تاجک» نشته. د ادعا په ثبت شوي نقل کې «سبي» او دلته په کتل شوي متن کې «رق» دی؛ دواړه بايد د عين نقل په توګه يو شان ونه ښودل شي. د فارس ترځنګ د تاجک ورزياتول لفظي ژباړه نه ده؛ يو اضافي تفسير دی چې جلا دليل غواړي. په همدې روايت کې د ختيځ افغانستان د ديګان ټولنو يا د هغوی د کډوالۍ يادونه هم نشته. [۵]

په يوه کتاب کې د يوه روايت شتون د دې معنا نه لري چې ټول جزئيات يې ثابت دي. بايد وکتل شي چې خبره له چا نقل شوې، نورې سرچيني څه وايي او د نقل مخکې او وروسته څه ليکل شوي دي. د کتاب اعتبار د هرې اخيستل شوې پايلې د سموالي ضمانت نه دی.

د مرزبان د لقب په اړه منسوب لنډ دري نقل: «عنوان «المرزبان» ... نشاندهندۀ مقام حکومتی و نجيبزادگی نياکان ايشان ... بود». [۲۳]

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

مرزبان يو تاريخي لقب دی چې د دندې يا مقام په اړه معلومات ورکوي. د يوه نيکه له دندې څخه د ټولې اوسنۍ ټولنې ګډ نسب نه ثابتېږي. له دې لقبه د ټولو ديګانو د تاجکوالي نتيجه اخيستل غلط استدلال دی او د نسب ادعا بېثبوته پرېږدي. [۱، ۴]

پوښتنه دا ده: «فارس» ته د «تاجک» له ورزياتولو وروسته، د ديګان قوم لپاره د همدې نسب د ټاکلو بل ګام په کومه سرچينه ولاړ دی؟

۶ اصلي کتاب څه وايي او ورمنسوب شوی نقل څه وايي

ابن خلکان ته ورمنسوب شوی عبارت: «وكان زوطي من أهل كابل ... وقيل إنه من أبناء الأحرار والدهقانات ...» [۲۳]

تر بحث لاندې متن ابن خلکان ته «وقيل إنه من أبناء الأحرار والدهقانات...» منسوبوي؛ خو د امام صاحب د ژوندليک په کتل شوي پيل، پنځم ټوک، ۴۰۵م مخ کې دا عبارت په همدې بڼه نه ليدل کېږي. د دې نقل لپاره دقيق چاپ، مخ او د پاڼې انځور پکار دی. دا د ټول کتاب په اړه د نشتون حکم نه دی؛ د وړاندې شوي نقل کرهوالی لا نه دی ثابت شوی. [۳]

د سير أعلام النبلاء (Siyar Alam al-Nubala) په کتل شوي متن کې «يقال إنه من أبناء الفرس» راغلي دي؛ يعنې «ويل کېږي چې د فارس له اولادې و». د «يقال» احتياطي تعبير بايد وساتل شي. تر بحث لاندې جمله د کتل شوي متن عين عبارت نه ده او په دې عبارت کې هم «تاجک» نه شته. نقل، لنډيز او د ليکوال تفسير بايد جلا وي. [۶]

د اسلام دانشنامې په نوم وړاندې شوی لنډ انګليسي نقل: « His family was of Persian stock ... his grandfather Zuta/Thabit ... dehqan class.» [۲۳]

په دې انګليسي عبارت کې «Zuta/Thabit» د نيکه د نوم په توګه يو ځای ليکل شوي دي؛ خو په دلته يادو شويو روايتونو کې ثابت د امام صاحب پلار او زوطی يې نيکه دی. د پلار او نيکه نومونه په دې ډول يو ځای کول د نسب په بيان کې ښکاره تېروتنه ده. د جملې د کره کتنې لپاره د دانشنامې د مقالې ليکوال، چاپ، ټوک او مخ پکار دي؛ تر مقابلې مخکې يې د دانشنامې کره نقل نه شي بلل کېدای. حتی که دا عبارت د بحث لپاره ومنل شي، د يوې کورنۍ روايت به وي؛ د ديګان قوم شجره او د بخارا يا سمرقند د کډوالۍ سند ترې نه جوړېږي. [۳، ۴، ۵]

پوښتنه دا ده: له دغو منسوبو عبارتونو څخه کوم يو د ختيځ افغانستان د ديګان ټولنو نوم اخلي او له بخارا يا سمرقند څخه يې راتګ ثبتوي؟

۷ ژبه قوم او تابعيت دري ببلي خبرې دي

د بحث لاندې دري کلمې: «ايرانی / تاجيک»؛ د دغو دوو نومونو يو شان کارول څېړل کېږي. [۲۳]

«ايراني» کله د ژبو د يوې ځانګې نوم وي، کله تاريخي او فرهنګي معنا ولري او کله د اوسني ايران تابعيت بنيي. دا معناوي بايد جلا وساتل شي. فارسيژبی د ژبې وصف دی؛ د ټولو ويونکو ګډ نيکه نه ثابتوي. فارسيوان (Farsiwan) او تاجک هم په هر ځای او هره زمانه کې په يوه معنا نه دي کارېدلي.

جان پري (John R. Perry) د تاجک نوم د معنا تاريخي بدلونونه څرګندوي او په افغانستان کې فارسيژبي هزاره او فارسيوان له تاجک سره په ساده ډول يو شان نه ګڼي. د اوسني تاجکستان جغرافيه هم د منځنيو پېړيو له فرهنګي نړۍ سره عين حدود نه لري. له همدې امله تاريخي نومونه بايد د خپلې زمانې په معنا ولوستل شي. [۷]

د افغانستان دري د ايران له فارسي او تاجکي سره څه اړيکه لري

د افغانستان دري (Dari)، د ايران فارسي (Iranian Persian) او تاجکي (Tajik) خپل معياري استعمالونه لري. د افغانستان دري خپل تلفظ، لغتونه، سيمهييزې لهجې او ادبي دود لري؛ خو له فارسي سره بېاړيکي ژبه نه ده. روان فرهادي (Rawan Farhadi) او جان پري (John R. Perry) يې ګډ جوړښت او توپيرونه څېړي. دري په افغانستان کې له ۱۹۶۴م کال راهيسې رسمي نوم دی؛ دا د نوم د رسمي کېدو نېټه ده، د ژبې د پيدايښت نېټه نه ده. [۲۶]

د ايران فارسي، د افغانستان دري او تاجکي د يوې پراخې فارسي ژبې بېلابېل معياري ډولونه ګڼل کېږي. په تلفظ، لغتونو او ځينو ګرامري استعمالونو کې توپيرونه لري؛ په تاجکستان کې تاجکي په سيريليک ليکدود (Cyrillic script) ليکل کېږي. دغه اړيکه د دې معنا نه لري چې ټول ويونکي يو قوم دي، د يوه دولت اتباع دي يا له يوه ځايه کډوال شوي دي. د افغانستان د دري خپل افغاني حيثيت او د نورو ډولونو ژبنۍ خپلوي دواړه په يو وخت منل کېدای شي. [۲۶، ۲۷]

د پښتو او فارسي اړيکه بيا د دري او د ايران د فارسي له نږدې اړيکې سره يو شان نه ده. پښتو يوه جلا ژبه ده او په ختيځه ايراني ځانګه (Eastern Iranian branch) کې څېړل کېږي؛ دري او فارسي په لوېديځه ايراني ځانګه (Western Iranian branch) کې راځي. ګډه پراخه ژبنۍ کورنۍ د ژبو يا قومونو يو شان والی نه ثابتوي. [۸، ۱۵]

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

پوښتنه دا ده: که د بحث لپاره د دغو نومونو ترمنځ نږدې فرهنګي اړیکه هم ومنل شي، د کونړ، لغمان او ننګرهار له دیګان قوم سره یې د نسلونو کومه مستنده اړیکه شته؟

۸ د پشه یي دیګانو ژبنی ډول د ټولو دیګانانو ژبه نه ده

د ارزوني موضوع د ادعا لنډیز: د دیګان په نوم یادو شوو ټولو ټولنو لپاره یوه تاریخي ژبه ټاکل او هغه له تاجکي فارسي سره یو ګڼل؛ دا د بحث لنډیز دی، لفظي نقل نه دی.

ریچارډ سټرینډ (Richard F. Strand) د «دیګانو» (Degâno) په نوم یو مشخص ژبنی ډول د ختیځي پشه‌یي (Eastern Pashai) د کونړ په ډله کې راولي. د هغه په طبقه‌بندی کې پشه‌یي د هندوآریایي ژبو (Indo-Aryan languages) او فارسي د ایراني ژبو (Iranian languages) برخه ده. سټرینډ په ۲۰۱۶م کال کې دیګانو د خپلې ساحوي ځپړنې له ژبو یادوي. دا د هماغه ځپړل شوي ژبني ډول طبقه‌بندي ده. [۸، ۹]

له دې مأخذه دا پایله نه شي اخیستل کېدای چې ټول دیګانان پشه‌یي دي یا ژبه یې پشه‌یي ده. په ځپړنه کې د پشه‌یي ژبې «دیګانو» نوم او د پښتو ویونکو دیګان ټولنو هویت باید جلا بیان شي. د یوه نوم په لیدلو د ټولو خلکو ژبه او قومیت نه ټاکل کېږي. هغه دیګانان چې ځان پښتانه پیژني، د هغوی هویت هم باید د دوی د خپلې پیژندنې، ژبې، دودونو او سیمه‌ییزو اسنادو له مخې وځپړل شي. د ټولو کورنیو د ګډ نسب د ثابتولو یا ردولو لپاره دا یو ژبنی مأخذ بسنه نه کوي.

پوښتنه دا ده: که د دیګانو په اړه ژبنی ساحوي ځپړنه موجوده وي، ولې یې له ځپړلو پرته یوازې د «دهقان» له لغوي ورته‌والي څخه د تاجک‌والي نتیجه اخیستل کېږي؟

۹ د ژبې کورنۍ د قوم او کډوالۍ سند نه دی

د ارزوني موضوع د ادعا لنډیز: د ژبې له کورنۍ څخه د خلکو د قومیت او د نیکونو د کډوالۍ نتیجه اخیستل؛ دا د استدلال لنډیز دی.

شارل کیفر (Charles M. Kieffer) د افغانستان د ژبو په ځپړنه کې فارسي او پشه‌یي جلا ژبې معرفي کوي. پشه‌یي د هندوآریایي ژبو او فارسي د ایراني ژبو برخه ده. دلته هندوآریایي (Indo-Aryan) د ژبو د یوې ځانګې نوم دی؛ معنا یې دا نه ده چې ویونکي یې د اوسني هند اتباع دي یا یې نیکونه په کومې ټاکلې زمانې له هند څخه راغلي دي. همداسې، ایراني (Iranian) ژبنۍ ځانګه د اوسني ایران تابعیت نه ښیي. [۱۰]

د دوو ژبو بېلوالی هم د ویونکو ترمنځ د هرې پخوانۍ خپلوي انکار نه دی. ژبنۍ ځپړنه د ژبو اړیکي روښانوي؛ د کورنیو د نیکونو نومونه او د کډوالۍ لارې جلا اسناد غواړي.

د پښتو ژورې تاریخي ریښې او د پښتنو ادبي او فرهنګي هویت

د پښتنو د هویت د پیژندلو لپاره د پښتو ژبې تاریخي جوړښت، پخواني نومونه، ادبي اثار، ولسي روایتونه او ټولنیز دودونه یو ځای د ځپړنې ارزښت لري. پښتو خپل ځانګړی غږیز نظام، ګرامر، لغوي پانګه او ګردودونه لري. ژبپوه جورج مورګنستیرن (Georg Morgenstierne) د پښتو تاریخي غږیز بدلونونه او له نورو ژبو سره یې اړیکې څېړي. دغه ځپړنې څرګندوي چې د پښتو لرغوني ریښې د ژبو د منظمې پرتلې کولو له لارې پیژندل کېږي؛ د ژبې تاریخ یوازې د پاتې کتابونو له نېټو سره نه محدودېږي. یوه ژبه د خپلو لومړنیو رارسېدلو لیکلو اثارو تر زمانې دېر پخوا د خلکو په ورځنۍ ژوند، ولسي ادب او شفاهي روایتونو کې ژوند کولای شي. [۱۵]

د پښتنو د تاریخي نوم په اړه شارل کیفر (Charles M. Kieffer) د شپږمې میلادي پېړۍ د هندي عالم وراهامیهیرا (Varahamihira) په اثر کې د «اَوَګانه» (Avagāṇa) یادونه رااخلي او له افغانانو سره یې تړي. کیفر د پښتنو د ټولنیزې پیژندنې په بیان کې پښتو ژبه، قبیلوي جوړښت، پښتونولي او فرهنګي دودونه هم یادوي. د «افغان» نوم پخوانی قومي استعمال او د افغانستان د ټولو اتباعو لپاره یې پراخ ملي استعمال د کلمې د تاریخ دوه مهم اړخونه دي. [۱۶]

پټه خزانه او د علامه پوهاند استاد عبدالحي حبیبي علمي خدمت

پټه خزانه (Pata Khazana — The Hidden Treasure)، چې محمد هوتک ته منسوبه ده، د پښتو د پخوانیو شاعرانو او ښځینه شاعرانو ژوندلیکونه، روایتونه او شعرونه راټولوي. د افغانستان درانه مورخ او ځپړونکي، اروابناد علامه پوهاند استاد عبدالحي حبیبي، د دې اثر په تصحیح، تحشیه، تشریح او دري ژباړه کې پراخ علمي کار کړی او په ۱۹۴۴م کال کې یې چاپ ته چمتو کړی دی. د استاد حبیبي یادښتونه د متن د لغتونو، تاریخي چاپېریال او ادبي ماناوو په روښانولو کې د مطالعې وړ مواد وړاندې کوي. خوشحال حبیبي په انګلیسي ژباړه کې د اثر متن او د استاد حبیبي توضیحات نړیوالو لوستونکو ته رسولي او د پښتو د ادبي میراث د پیژندنې لپاره یې د دې مجموعې ارزښت بیان کړی دی. [۲۸]

د پټې خزانې علمي مطالعه د پخوانیو شاعرانو د روایتونو، د شعرونو د ژبې، د نسخو او نورو تاریخي سرچینو ګډې ځپړنې ته لاره پرانیزي. د استاد حبیبي د علمي خدمت درناوی هم د هغه د کار په دقیق لوست، د حوالو په تعقیب او د ځپړنې په دوام کې څرګندېږي. د خیرالبیان، پټې خزانې او د پښتو د نورو پخوانیو اثارو مطالعه د دې ژبې د لیکلي میراث د بېلابېلو پراوونو په پیژندلو کې مرسته کوي.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

د خوشحال خان خټک (Khushhal Khan Khattak، ۱۶۱۳–۱۶۸۹م) په اثارو کې د پښتو ادبي ځواک، تاریخي شعور او له یوې قبیلې پورته د پښتنو د ګډ پیوستون غوښتنه څرګندېږي. د هغه شعرونه د خپل وخت د ټولنیز او سیاسي ژوند د پېژندنې مواد هم دي. د خوشحال په میراث کې ژبه، فرهنګ، عزت او د پښتنو یووالی یو له بل سره تړلي موضوعات دي. [۲۵]

په ژبپوهنه کې پښتو د ایراني ژبو (Iranian languages) په ځانګه کې طبقهبندي کېږي. دلته «ایراني» د ژبو د تاریخي خپلوي اصطلاح ده؛ د اوسني ایران تابعیت یا له هغه هېواد څخه د پښتنو د کډوالۍ معنا نه لري. د ژبې علمي طبقهبندي، د خلکو قومي هویت او د کورنیو تاریخي اصل هر یو د څېړنې خپل حدود لري. [۱۵]

د کونړ، لغمان او ننګرهار د هغو دیګان ټولنو د تاریخي پېژندنې لپاره چې ځانونه مسلمان، افغان، پښتون او دیګان بولي، د هغوی خپله پېژندنه، پښتو، سیمهییز لغتونه، متلونه، دودونه، د مشرانو روایتونه او محلي اسناد باید په امانت ثبت او وڅېړل شي. د پښتو ژبنې او ادبي تاریخ د دې بحث پراخ تاریخي شالید روښانوي؛ د مشخصو کورنیو د اصل او کډوالۍ ادعاوې بیا د هماغو کورنیو او سیمو ځانګړي شواهد غواړي. په دې توګه د خلکو د هویت درناوی او د تاریخ کره څېړنه یو ځای ساتل کېږي.

پوښتنه دا ده: د تاریخي ژبې له علمي طبقهبندۍ څخه د خلکو د اوسني قومي هویت یا د کډوالۍ د مسیر د ټاکلو لپاره نور کوم خپلواک شواهد وړاندې شوي دي؟

۱۰ د دره نور نومونه د خلکو ښېره شجره نه جوړوي

د ارزوني موضوع: په پخوانیو متنونو کې د «تاجک»، «لغماني» او «دیګاني» نومونو کارول د خلکو د ګډ نسب له ثبوت سره یو شان ګڼل کېدای شي که نه؟

دانیل بالان (Daniel Balland) د درهنور په څېړنه کې د سیمې پشهیي ژبني ډولونه یادوي او د لغماني یا دهګاني نومونه هم راوړي. ځیني محلي ډلې په بېلابېلو متنونو کې په تاجک او صافي نومونو هم یادې شوې دي. دا د هماغو سیمهییزو استعمالونو شاهد دی؛ د ټولو دیګان نومو ټولنو لپاره یوه ژبه یا یو نسب نه ټاکي. د هر نوم معنا باید د سیمې او زمانې له مخې وکتل شي. [۱۱]

بالان د سوم ډلې د یوه ګډ نیکه روایت هم څېړي او څرګندوي چې دغه روایت ښایي د پلارني نسب پر ځای دیني ټراو وښیي. دا د مرشد، دیني مشر یا اسلام راوړونکي له روایت څخه د ټولو اوسېدونکو د ګډې شجرې د جوړولو پر وړاندې مهم احتیاط دی. [۱۱]

پوښتنه دا ده: په کوم سند کې کارول شوی «تاجک» د اوسني قومي هویت په دقیق مفهوم دی، او په کوم ځای کې یو پخوانی سیمهییز یا ټولنیز نوم؟ د کډوالۍ ادعا له دې توپیر پرته څنګه ثابتېږي؟

۱۱ حیات افغاني ته منسوب د دیګان او تاجک د توپیر روایت

د ارزوني موضوع: د دیګان او تاجک د توپیر په اړه د حیات افغاني نقل او د علومو اکادمۍ په مجله کې د هغه روایت.

د افغانستان د علومو اکادمۍ د پښتو مجلې په ۱۰۱ تر ۱۰۳ ګڼه کې د امیر محمد صابر (Amir Muhammad Sabir) مقاله «Who Are Degans, Dihgans or Tajiks?» چاپ شوې ده. لیکوال په ۳۲ او ۳۳ چاپې مخونو کې حیات افغاني (Hayat-i-Afghani) ته داسې روایت منسوبوي چې دیګان او تاجک جلا یادوي او د دیګاني یا لغماني ژبې خبره کوي. [۱۲]

د امیرمحمد صابر مقاله د دیګان د تاریخي پېژندنې په اړه پخواني روایتونه او نظرونه راټولوي. په دې مقاله کې «حیات افغاني» ته منسوب روایت د دیګان او تاجک د نومونو د استعمال او د دیګاني یا لغماني ژبې د یادونې له پلوه د څېړنې وړ دی. دلته د بحث موخه دا ده چې په یاد روایت کې دغه نومونه د کومو خلکو، سیمو او ژبو لپاره کارول شوي دي. د دې موضوع روښانتیا د نقل د بشپړ عبارت او تاریخي سیاق څېړنه غواړي؛ د هرې کورنۍ د شجرې څېړل بیا خپله جلا موضوع ده.

په دې لیکنه کې د «حیات افغاني» یادونه د صابر د مقالې له لارې شوې ده. د علمي امانتداري غوښتنه دا ده چې د نقل دا لړۍ څرګنده وساتل شي او د اصلي کتاب د مستقیمې مراجعې په توګه وړاندې نه شي. د حوالې د بشپړولو لپاره باید د کتاب ټاکلی چاپ، د ژباړونکي نوم او اړونده پاڼه ثبت او له نقل شوي عبارت سره پرتله شي؛ ځکه د بېلابېلو چاپونو او ژباړو د مخونو شمېرې یو شان نه وي.

د دې بحث اساسي پوښتنه پر خپل ځای پاتې ده: د «دهقان» تاریخي لقب، د سامانې کورنۍ نسب او د نومونو ورتهوالی د کونړ، لغمان او ننګرهار له دیګان ټولنو سره په کوم مشخص سند تړل کېږي؟ د یوې تاریخي کورنۍ روایت د ټول قوم د نسب او کډوالۍ د ثابتولو لپاره بسنه نه کوي؛ د داسې پایلې لپاره له تاریخي سرچینو څخه تر اړوندو محلي ټولنو پورې مستنده اړیکه اړینه ده. د خلکو د هویت درناوی او د تاریخ امانتدار بیان دواړه دا غوښتنه کوي چې هره پایله د خپلو شواهدو په اندازه وړاندې شي.

پوښتنه دا ده: د حیات افغاني اصلي عبارت له کره کېدو وروسته، د دیګان او تاجک د توپیر دا روایت د یو شان ګڼلو له ادعا سره څنګه پرتله کېږي؟ مدعي د نومونو له ورتهوالي هاخوا کوم شواهد وړاندې کوي؟

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

۱۲ د بخارا او سمرقند د کډوالۍ سند چېرته دی

د ادعا لنډیز: د کونړ، لغمان او ننګرهار د دیګان قوم له بخارا، سمرقند، تاجکستان یا ایران څخه راغلی ګڼل؛ دا د نقد لاندې ادعا لنډیز دی، لفظي نقل نه دی.

د بحث په دوو وړاندې شوو متنونو کې د دیګان قوم د بخارا، سمرقند، تاجکستان یا ایران د مهاجرو په توګه د معرفي کولو لپاره مشخص سند نه دی وړاندې شوی. نه د کډې نېټه شته، نه د اړوندو کلیو او کورنیو نومونه، نه د نسلونو پرلهپسې اړیکه او نه د تګ او راتګ ثبت. د سامانې دربار تاریخ او د امام صاحب د کورنۍ روایت دا تشه نه ډکوي. د کډوالۍ د ادعا د ازمویلو لپاره باید د کلي، کورنۍ او پیړۍ نوم څرګند وي. قبالې، وقفلیکونه، مالیاتي دفترونه، محکموي اسناد، د مېشتېدو ثبتونه او خپلواک روایتونه کولای شي د کډې وخت، لاره او د نسلونو اړیکه روښانه کړي. کابل، بلخ، بخارا، سمرقند او اوسنی تاجکستان یو ځای نه دي؛ نومونه یې هم د یو بل پر ځای نه شي کارېدای. په وړاندې شویو موادو کې د ټولو دیګانو د کډوالۍ ادعا نه ده ثابته شوې. خو له دې څخه دا هم نه ویل کېږي چې په هېڅ زمانه کې د هېڅ یوې کورنۍ کډه نه ده شوې. د دیګان قوم اعتراض دا دی چې ولې د یوې کورنۍ یا یوه لقب خبره یې له جلا اسنادو پر ټولو محلي کورنیو منل کېږي.

د لقبونو تکرار د دغو اسنادو تشه نه ډکوي. که د ټول قوم د کډوالۍ ادعا کېږي، شواهد یې هم باید د هماغې پراخې ادعا د ارزوني وړ وي.

د تاجک، فارس یا جوګې نوم د سپکاوي کلمه نه ده؛ هره ټولنه خپل انساني عزت لري. د دیګان قوم دریځ دا دی چې هېڅ نوم او نسب دې پرې په زور نه تپل کېږي. د بل قوم درناوی د دیګان قوم د هویت د پرېښودلو معنا نه لري، لکه د دیګان قوم د هویت دفاع چې د بل افغان د سپکاوي جواز نه دی.

پوښتنه دا ده: د کونړ، لغمان او ننګرهار د کومې مشخصې دیګان کورنۍ د بخارا یا سمرقند د کډوالۍ لومړنی سند وړاندې کېدای شي؟

۱۳ لویه ادعا د همدې خلکو کره اسناد غواړي

د څېړنې اساسي غوښتنه: د قوم د نسب او کډوالۍ هره ادعا باید د هماغو خلکو د کورنیو، کلیو او نسلونو په اسنادو وازمویل شي.

د اصلي سرچینې د کره کتنې (Source criticism) پر مهال دا پوښتنې مطرح کېږي: دا خبره چا، کله، د چا په اړه او د چا له خولې لیکلې ده؟ لیکوال پخپله شاهد و، که یې پخوانی روایت رااخیستی؟ وروسته لیکوالو جلا اسناد موندلي، که یې هماغه خبره یو له بله نقل کړې ده؟ د یوه روایت په څو کتابونو کې تکرار څو خپلواک اسناد نه جوړوي.

د کلیو پخوانۍ او اوسنۍ ژبې، غږونه، ګرامر، د ژبې بدلون او د خلکو خپل نومونه باید ثبت شي. څو پور شوي فارسي لغتونه یوه ژبه فارسي نه ګرځوي؛ یوازې پښتو ویل هم د هرې کورنۍ پخوانی نسب نه ټاکي.

په سیمهییزه څېړنه کې باید د یوه کلي کورنۍ هم جلا وپېژندل شي. د یوه دیني مشر راتګ د ټول کلي کډوالي نه ده او د یوه خاندان شجره د ټولې سیمې شجره نه شي کېدای. شفاهي روایتونه ارزښت لري، خو له لیکلو اسنادو او نورو خپلواکو روایتونو سره یې پرتله ضروري ده.

د ادعا د ارزونې شپږ بنسټیز معیارونه

لومړۍ پوښتنه: ادعا د دیګان قوم د ټولو کورنیو په اړه ده، که د ځینو مشخصو کورنیو؟ د ادعا جغرافیایي او تاریخي حدود کوم دي؟

دویمه پوښتنه: که دهقان په یاد شوي تاریخي استعمال کې د ځمکوالو عنوان و، له دې ټولنیز عنوان څخه د ننني قوم د یوه واحد نسب پایله په کوم سند اخیستل کېږي؟

دریمه پوښتنه: له سامانخدات او سامانې کورنۍ څخه د کونړ، لغمان او ننګرهار تر دیګان کورنیو پورې د نسلونو کومه مستنده او پرلهپسې اړیکه شته؟

څلورمه پوښتنه: د بخارا، سمرقند یا تاجکستان د کډوالۍ لپاره نېټه، لاره، د کورنیو نومونه او د مېشتېدو کوم معاصر اسناد وړاندې شوي دي؟

پنځمه پوښتنه: د ژبې، کلتور، تاریخي جغرافیې او نسب ترمنځ توپیر ولې نه ساتل کېږي؟ د خلکو خپله ځانپېژندنه په کوم دلیل له پامه غورځول کېږي؟

شپږمه پوښتنه: که یوه ادعا د دیګان قوم پر تاریخي هویت حکم کوي، د قوم د محلي اسنادو، شفاهي تاریخ، قبالو او کورنیو د روایتونو له څېړلو پرته څنګه قطعي نتیجه اعلانېږي؟

پوښتنه دا ده: هغه کسان چې دیګان او تاجک د یوه نسب خلک ګڼي، یا د کونړ، لغمان او ننګرهار دیګان له بخارا، سمرقند، تاجکستان یا ایران څخه راغلي کډوال بولي، د خپلو دغو ادعاوو د ثابتولو لپاره یې له پورته یادو شوو څېړنیزو پراوونو کوم یو بشپړ کړی دی؟ ایا د اړوندو کلیو او کورنیو محلي اسناد، شجرې او د کډوالۍ د وخت او لارې شواهد یې څېړلي دي؟ که داسې څېړنه یې کړې وي، اسناد او پایلې یې د لوستونکو د ارزونې لپاره چېرته خپاره کړي دي؟

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

۱۴ غلط روایت باید د ملي احصائیې بنسټ نه شي

د ارزوني موضوع: د تاریخي کتابونو نومونه د داسي پایلو لپاره کارول چې په اصلي عبارتونو کې نه دي ثابت شوي، او د دغو غلطو پایلو د احصائیوي استعمال خطر.

په بحث کې وړاندې شویو متنونو کې ابن اثیر (Ibn al-Athir)، طبري (al-Tabari)، نرشخي، باسورث او د اسلام دانشنامه (Encyclopaedia of Islam) یاد شوي؛ خو د څو مهمو ادعاوو لپاره دقیق چاپ، ټوک، مخ یا د مقالې لیکوال نه دی ښوول شوی. د دغو ټولو منسوبو نقلونو کره‌والی په دې کتنه کې نه دی ثابت شوی. د معتبر کتاب نوم د هري ورمنسوبې جملې د صحت ضمانت نه دی.

حواله هغه وخت د ارزوني وړ ده چې لوستونکی اصلي عبارت ومومي، شاوخوا جملې یې ولولي او له اخیستل شوې پایلې سره یې پرتله کړي. له اصلي متن سره برابر نقل، غلط نقل، ناپخلی شوی نقل او له سم نقل څخه غلطه پایله باید جلا وپېژندل شي. یوه حواله سمه کېدای شي، خو د دیګان د نسب له بحث سره تړاو ونه لري.

د بخارا او سمرقند ادعا د دیګان قوم خپل هویت نه شي بدلولای

د نصیر خان په نوم په ثبت شویو نقلونو کې د ټولو دیګانانو تاجک‌والی، فارسیوان‌والی او له بخارا، سمرقند، تاجکستان یا ایران څخه کډوالي نه ثابتېږي. پر ټول قوم د دې پایلو ټپل بې‌سنده ادعا او غلط استدلال دی: تاریخي لقب، د یوه شخصیت نسب، ژبه او د اوسنۍ ټولنې هویت یو د بل پر ځای کارول شوي دي. په ژباړه کې د داسي قومي نوم زیاتول چې په اصلي عبارت کې نشته، د ژباړې او تفسیر ګډول دي. سم نقل هم هغه پایله نه شي ثابتولای چې له موضوع سره یې مستقیم تړاو نه وي.

ملي احصائیه د ولس امانت دی

د هویت غلط روایت یوازې د یوې مقالې په پاڼو کې نه پاتې کېږي. که په رسمي فورمو، د نفوسو په ثبت، څېړنیزو طبقه‌بندیو یا راتلونکو سرشمېرنو کې د خلکو د خپلې څرګندې پېژندنې پر ځای د بل چا ټاکلی هویت ولیکل شي، پایله یې غلطه قومي طبقه‌بندي او د ټولنې د واقعي جوړښت تتول کېدای شي. د دې مقالې د تحلیل له مخې، دا ډول تحریف د سیاسي شمېر جوړولو، د ټولنیز استازیتوب د غلط تعبیر او د بهرنیو استخباراتي موخو لپاره د ناوړه استفادې خطر لري. دلته د دغې لارې احتمالي خطر ارزول کېږي؛ په دې مقاله کې د افغانستان په کوم مشخص رسمي ثبت کې د نصیر خان له خوا د بدلون سند نه وړاندې کېږي.

د ملګرو ملتونو د نفوسو او کورونو د سرشمېرنې د اصولو او سپارښتنو څلورمه بیاکتنه، چې د ۲۰۲۵ کال بیاکتنه ده، د قومي هویت معلومات د ځواب‌ویونکي پر خپله څرګندونه ولاړ بولي. سند د څو قومي تړاوونو د څرګندولو امکان مني، له تابعیت یا زېږېدنې ځای څخه د قومیت د رااېستلو پر وړاندې احتیاط کوي او څرګندوي چې له مخکې ټاکلي طبقه‌بندي د ازاد لیکلي ځواب له ځای پرته د خلکو د تنوع جزئیات له منځه وړلای شي. د طبقه‌بندۍ معیارونه هم باید روښانه او مستند وي. دا نړیوالي احصائیوي سپارښتنې دي؛ دلته د افغانستان د کوم ځانګړي نافذ قانون د مادې په توګه نه وړاندې کېږي. [۲۲]

د خلکو خپله څرګنده پېژندنه باید په امانت ثبت شي. د یوه شخص مقاله یا بې‌سنده شجره د دې حق ځای نه شي نیولای. د ټولو قومونو د هویت سم ثبت، د معلوماتو محرمیت او د شمېرو بې‌طرفه بیان د ګډ ملي باور لپاره ضروري دي.

پوښتنه دا ده: څوک او په کوم علمي صلاحیت کولای شي د دیګان قوم د غړو د خپلې څرګندې پېژندنې پر ځای یو ناثابت نسب په رسمي احصائیه کې د ثابت حقیقت په توګه ولیکي، او د داسې بدلون د علمي بنسټ او ملي پایلو حساب به څوک ورکوي؟

پوښتنه دا ده: که ټول نقلونه صحیح هم فرض شي، کوم یو یې د کونړ، لغمان او ننګرهار د دیګان ټولنو له نوم، خانګړو کورنیو او د نسلونو له پرله‌پسې اړیکې سره مستقیم تړاو لري؟

د کونړ لغمان او ننګرهار یووالی د ملي امنیت بنسټ دی

افغان د افغانستان د خلکو ګډ ملي نوم دی

د شارل کیفر په څېړنه کې «افغان» په سیاسي استعمال کې د افغانستان د تبعه ګډ نوم بلل شوی، د قومي او مذهبي توپیرونو په پام کې نیولو پرته؛ د کلمې پخوانی قومي استعمال یې هم جلا تشریح کړی دی. [۱۶] په دې لیکنه کې څرګند دریځ دا دی چې د ګډ ملي تړاو د ردولو په معنا د «من افغان نیستم» شعار د منلو وړ نه دی. د دیګان قوم ځانګړی هویت په افغان ملت کې خوندي غوښتل کېږي او د بل افغان لپاره هم همدا حق منل کېږي.

ملي یووالی هغه وخت پیاوړی کېږي چې د خلکو نومونه، ژبې او تاریخي حافظه خوندي وي. د قومیت په ټاکلو کې سیاسي شمېر جوړول د خلکو د خپلې پېژندنې ځای نه شي نیولای.

د افغان هویت انکار د غولېدنې او بهرنۍ لمسونې تر پوښتنې لاندې

«من افغان نیستم»؛ «من از خراسان هستم»؛ «من خراسانی هستم»

د دې مقالې نقد هغو غولېدلو افغانانو ته متوجه دی چې د ګډ ملي هویت د ردولو لپاره وایي: «من افغان نیستم»، «من خراسانی هستم» او «من از خراسان هستم». د دې مقالې د تحلیل له مخې، د افغانستان له ګډ ملي تړاو څخه د ځان

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

ښلولو دا تبليغ خلک په غلطه لار بيايي او ملي يووالي ته زيان رسوي. ځيني کسان ښايي په ناسم تبليغ غولېدلي وي؛ د بهرنيو کړيو د لمسوني احتمال هم په مشخصو مواردو کې د پلټنې وړ دی. خو د کوم شخص استخباراتي تړاو يوازې له شعار ځخه نه ثابتېږي؛ د اړيکو، پيسو، لارښوونو يا کړنو خپل شواهد غواړي.
خراسان په ښلابښلو تاريخي دورو کې کارېدلی جغرافيايي نوم دی. د تاريخ يا ادب په بحث کې يې يادول په خپله د افغان هويت انکار نه دی. دلته نقد د هغه سياسي استعمال دی چې له «من افغان نيستم» سره يو ځای د ګډ ملي تړاو د ردولو لپاره کارول کېږي. ياد دري عبارتونه د بحث د موضوع د روښانولو لپاره راغلي؛ د کوم مشخص ويونکي د اصلي ثبت بديل نه دي.
د ديګان قوم د هويت په اړه د دې مقالې څرګند دريځ دا دی: د خراسان له تاريخي نوم ځخه د افغانستان د اوسېدونکو د ملي تړاو د انکار، د ديګان قوم د هويت د بدلولو يا د بخارا او سمرقند د کډوالۍ د ثابتولو حق نه شي اخيستل کېدای. که يو ځوک د بهرنيو کړيو په لمسونه دا کار کوي، د هغه لاسوهنه بايد په نوم او سند روښانه شي؛ که د ناسم تبليغ له املې غولېدلی وي، ځواب يې روښانه تاريخ، کره معلومات او مستند بحث دی.
پوښتنه دا ده چې د يوه تاريخي جغرافيايي نوم له کارولو ځخه د ديګان قوم لپاره د بل قومي هويت د ټاکلو حق ځنګه اخيستل کېږي؟ د ديګان قوم د خپلې پېژندنې، ژبې او تاريخي حافظې ځای کوم مستقيم سند نيولای شي؟

د ملي هويت کمزوري کول د چا په ګټه دي

پاکستان د ډيورند کرغېړنه فرضي کرښه د خپل رسمي دريځ له مخې حل شوې موضوع ګڼي؛ د بهرنيو چارو وزارت د ۲۰۱۳ کال د مې د شپږمې بيان يې دا نظر څرګندوي. [۱۷] د دې مقالې دريځ د افغان تاريخي اعتراض او د ولسونو د وېش پر نقد ولاړ دی. د دانيل بالان څېړنه د ۱۸۹۳ کال ددیورند د فرضی کرښی ا ستعمارياو جبری هوکړه، ورپسې نښه‌ايښودنه او د قبايلي سيمو وېش بيانوي. د غه دريځ ثبتول د هغه د منلو معنا نه لري. [۱۸]
د ګډ افغان هويت کمزوري کول د بهرني فشار لپاره زمينه برابرولای شي.

دبهرنی لاسوهنې او د شواهدو حدود

د بشري حقونو څار سازمان (Human Rights Watch) د ۲۰۰۱ کال راپور د پاکستان د پوځ او استخباراتي اداري (Inter-Services Intelligence — ISI) د ملاتړ ونډه په نوم يادوي. همدغه راپور متحدې جبهې ته د ايران او روسيې مرستې هم څېړي. دا د هغه وخت د جګړې د بهرنيو ملاتړو شواهد دي؛ د يوې نوې هويتي ليکنې د ليکوال يا دريڅېزې افغان استخباراتي تړاو نه ثابتوي. د ايران د دولت سياست، فارسي ژبه او د افغانستان دريڅېزې اتباع بايد سره ګډ نه شي. [۱۹]
راپور په افغانستان کې د ښلابښلو ډلو لپاره د پاکستان د پوځي ملاتړ مخينه لږ تر لږه د ۱۹۷۰مو کلونو پيل ته رسوي. د ۲۰۰۱ کال په بحث کې د پوځ او ISI د افسرانو ونډه، پوځي پلانونه، روزنه او اکمالات يادوي؛ د هماغه کال په اپرېل او مې کې د اکمالاتي موټرو تګ راتګ هم بيانوي. دا د بهرني ملاتړ تاريخي شواهد دي. [۱۹]
آمو د ۲۰۲۶ کال د سپټمبر پر ۲۷مه د کامدېش د جګړې په اړه د چارواکو له قوله د شاوخوا ۴۰۰ وسله‌والو د ننوتلو ادعا خپره کړه. پرهېزيا نيوز د اکتوبر پر لومړۍ نېټه د نيول شويو کسانو بيانونه خپاره کړل چې په پاکستان کې د روزنې او د چترال له لارې د انتقال ادعاوې پکې شوې دي.چې د په شواهدو او ا سنادو تثبيت شويدی.

د پردیو دسیسو ته د ورونو او برابرو قومونو ګډ ځواب

د بهرنيو دولتونو له خوا د افغان ډلو تمويل، روزنه، تسليح او د هېواد په کورنيو چارو کې استخباراتي لاسوهنه د خپلواکۍ او امن پر ضد عمل دی. د محلي اختلافونو بهرنی استعمال بايد د مسؤول لوري، کړنو او اسنادو له مخې وڅېړل شي. له مستند تاريخ ځخه د بيداری درس اخيستل ضروري دي؛ پر نوي شخص د پخواني تاريخ په استناد بې‌سنده حکم کول د بحث اعتبار کموي.
د کونړ، لغمان او ننګرهار ټول قومونه ورونه، برابر او د يوه ګډ وطن اوسېدونکي دي. د ديګان قوم د هويت دفاع د تاجک، پښه‌يي، نورستاني يا بل افغان قوم د سپکاوي جواز نه دی. د سيمې د ټولو قومونو نوم، ژبه، کلتور او ځان‌پېژندنه د درناوي وړ دي. د بهرنيو لاسوهنو او دسيسو د مخنيوي لپاره د افغان ولس او په ځانګړي ډول د دغو درېيو ولايتونو د ټولو قومونو بيداري، خپلمنځي باور، د خبرونو او ادعاوو کره کتنه، د محلي اسنادو ساتنه او د ثابتو مداخلو پر وړاندې سوله‌ييز او قانوني ګډ عمل اړين دي.
د قومي هويت په نوم وېش بايد د بهرني نفوذ وسيله نه شي. علمي اختلاف په دليل حل کېږي. د قومونو دښمني، ګواښ او ډله‌ييز تور د لاسوهنو مخه نه نيسي. د هر قوم عزت، خپلمنځي باور او د بهرني تمويل او هدايت د شواهدو مسلکي څېړنه د ملي يووالي ساتنه کوي.

پوښتنه دا ده: د کونړ، لغمان او ننګرهار د ټولو ورونو او برابرو قومونو ترمنځ د باور او ګډ ملي تړاو پر ځای د بې‌سنده هويتي وېش خپرول د افغانستان کومه ستونزه حل کوي او د بهرني نفوذ لپاره کومه زمينه پراخوي؟

۱۵ د هويت د بحث پايله او د شواهدو حدود

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

د ټولو ځوابونو ګډه پایله: د سامانيانو کورنۍ او د امام ابو حنیفه رحمه الله د کورنۍ تاریخ د کونړ، لغمان او ننګرهار د دیګان قوم شجره نه ده.
د دیګان او تاجک ټولنو نوم او خپله پېژندنه دواړه د درناوي وړ دي. د نومونو ساده یو شان ګڼل د نسب څېړنه نه ده؛ د تاریخي او ژبنیو شواهدو حدود هم باید وساتل شي. د یوې ژبې یا سیمې شاهد د ټولو کورنیو بشپړه شجره نه شي کېدای.
د سامانيانو خاندان یا د امام ابو حنیفه رحمه الله د کورنۍ روایتونه په خپله د کونړ، لغمان او ننګرهار ټول دیګانان تاجک، فارسیوان یا د بخارا، سمرقند، تاجکستان او ایران کډوال نه ثابتوي. د دې پایلې لپاره له یادو روایتونو څخه تر مشخصو محلي کورنیو پورې مستنده اړیکه نه ده وړاندې شوې.
د دیګان قوم هویت د دې مقالې څرګند محور دی: مسلمان، افغان، پښتون او دیګان. د قوم خپله ټولنیزه پېژندنه د یوه تاریخي لقب یا د بل خاندان د روایت په وسیله نه شي بدلول کېدای. د دې هویت د تاریخي ریښو د لا روښانولو لپاره محلي اسناد، کورنۍ روایتونه او ژبنۍ شواهد باید په دقت ثبت او وڅېړل شي. د بل نسب ادعا کوونکی هم د خپلې ادعا د ثابتولو مسؤول دی.
له اسلامي نظام، علماوو، لیکوالانو او د پوهنتونونو له څېړونکو غوښتنه کېږي چې د خلکو هویت په عادلانه چلند او کره څېړنه وساتي. هره ثابته شوې بهرنۍ لاسوهنه دې په نوم او سند وڅېړل شي. د خپل تاریخ څېړنه، د خپل هویت ساتنه او د وطن یووالی ګډ ملي مسؤولیت دی.
وروستۍ او اساسي پوښتنه دا ده: حتی که فارس، تاجک، بخارا او سمرقند هر ډول تاریخي تړاوونه ولري، د کونړ، لغمان او ننګرهار له دیګان ټولنو سره یې مشخص نسبي تړاو په کوم لومړني، کره او د بیاکتنې وړ سند ثابتېږي؟ تر هغې چې دا سند نه وي وړاندې شوی، ادعا باید د ادعا په توګه یاده شي، نه د ثابت تاریخ په توګه.

سرچینې

[۱]Aḥmad Tafażżolī. DEHQĀN. Encyclopaedia Iranica، VII، مخونه ۲۲۳ تر ۲۲۶، ۱۹۹۴؛ تازه‌کونه ۲۰۱۳. د طبقې تعریف او د کلمې د معنا بدلونونه.
https://www.iranicaonline.org/articles/dehqan/
[۲]Elton L. Daniel. KHORASAN vi History in the Taherid and Samanid Periods. Encyclopaedia Iranica، XVI، د THE SAMANIDS، مخونه ۶۳۱ تر ۶۴۱؛ د برخه. د نرشخي او جوزجاني یادې شوې پانې د همدې څېړنې حوالې دي.
https://www.iranicaonline.org/articles/khorasan-vi-history-in-the-taherid-and-samanid-periods/
[۳] ابن خلکان. وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، د احسان عباس تحقیق، پنځم ټوک، ۴۰۵م مخ؛ د امام ابو حنیفه ژوندلیک. کتل شوی برېښنایي متن.
https://shamela.ws/book/1000/2403
[۴]Umar Faruq Abd Allah. ABŪ ḤANĪFA. Encyclopaedia Iranica، I، مخونه ۲۹۵ تر ۳۰۱، برخه.Personal background.۱۹۸۳؛ تازه‌کونه ۲۰۱۸؛ د
https://www.iranicaonline.org/articles/abu-hanifa-noman-b/
[۵] خطیب بغدادي. تاریخ بغداد، دیارلسم ټوک؛ په کتل شوي برېښنایي متن کې د ۳۲۶م مخ د نبني وروسته د اسماعیل بن حماد روایت، د بل مخ تر نښې مخکې. د چاپې مخ او برېښنایي شاخص توپیر ته پام پکار دی.
https://lib.rafed.net/view.php?b_id=2894&page=325&type=c_fbook
[۶] شمس الدین ذهبي. سیر أعلام النبلاء، د ابو حنیفه ژوندلیک؛ کتل شوی برېښنایي متن په ویکي‌مصدر کې. د چاپې نسخې د مخ شمېره دلته په خپلواکه توګه نه ده کتل شوې.
https://ar.wikisource.org/wiki/أبو_حنيفة
[۷]John R. Perry. TAJIK i The Ethnonym Origins and Application. Encyclopaedia Iranica، ۲۰۰۹؛ تازه‌کونه ۲۰۱۳. د نوم د معنا او محلي استعمالونو څېړنه.
https://www.iranicaonline.org/articles/tajik-i-the-ethnonym-origins-and-application/
[۸]Richard F. Strand. Languages of the Hindu Kush. ۱۹۹۹؛ تازه‌کونه ۲۰۰۶. د پشه‌یي ختیځه ؛ د فارسي جلا طبقه‌بندي.degânoډله، د کونړ برخه او
https://nuristan.info/lngIndex0.html

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

[۹]Richard F. Strand. The Role of Phonatory Location in the Evolution of the Far Northwestern Indo Aryan Languages. Introduction لومړی بحث. دویمه پاڼه، د ۲۰۱۶PDF، د د دیګانو په اړه مستقیمه ساحوي څېړنه.
https://nuristan.info/PDFs/Strand%20-%20Phonatory%20Location-2016-06-07.pdf
[۱۰]Charles M. Kieffer. AFGHANISTAN v Languages. Encyclopaedia Iranica ،I ، برخه. پخواني Dardic languagesمخونه ۵۰۱ تر ۵۱۶، ۱۹۸۳؛ تازه‌کونه ۲۰۱۸. د ژبو عمومي وېش او د نفوسي اټکلونه د نن ورځې شمېرې نه ګڼل کېږي.
https://www.iranicaonline.org/articles/afghanistan-v-languages/
[۱۱]Daniel Balland. DARRA YE NŪR. Encyclopaedia Iranica ،VII ، مخونه ۶۱ تر ۶۲، ۱۹۹۴؛ تازه‌کونه ۲۰۱۳. د ژبې، محلي ډلو او د سوم د نسب روایت برخې.
https://www.iranicaonline.org/articles/darra-ye-nur/
[۱۲]Amir Muhammad Sabir. Who Are Degans Dihgans or Tajiks د افغانستان پښتو مجله. د علومو اکاډمي، پرلپسي ۱۰۱ تر ۱۰۳ ګڼه، پر پوښ ۱۴۰۱ لمریز او ۲۰۲۲ میلادي؛ چاپي مخونه ۲۷ تر ۴۶. د ۴۰ په او ۴۱ پاڼو کې دی. د ۲۰۲۵م کال پر PDFدیګان او حیات افغاني اړوند بحث په ۳۲ او ۳۳ مخونو، د وېب‌پاڼه اینبودل د مقالې د پوښ له کال سره مه ګډوئ. مقاله ثانوي نقل او فرضیه وړاندې کوي؛ د اصلي حیات افغاني د نقل بدیل نه ده.
https://asa.gov.af/sites/default/files/2025-02/PASTO%20quarterly%20journal%20no.%20101-103%20year%201401.pdf
[۱۳]C. E. Bosworth, ASAD B. SĀMĀNḴODĀ, Encyclopædia Iranica, II, pp. 696–697, 1987.
https://www.iranicaonline.org/articles/asad-b-1/
[۱۴]R. N. Frye, The Sāmānids, The Cambridge History of Iran, vol. 4, pp. 136–161, 1975. DOI: 10.1017/CHOL9780521200936.005.
https://www.cambridge.org/core/books/abs/cambridge-history-of-iran/samanids/4B6BE7D0B53128A8158DCF8F3B60A081
[۱۵]Georg Morgenstierne, AFGHANISTAN vi. Paštō, Encyclopædia Iranica, I, pp. 516–522, 1983.
https://www.iranicaonline.org/articles/afghanistan-vi-pasto/
[۱۶]Charles M. Kieffer, AFGHAN, Encyclopædia Iranica, I, p. 481, 1983.
https://www.iranicaonline.org/articles/afgan-in-current-political-usage-any-citizen-of-afghanistan-whatever-his-ethnic-tribal-or-religious-affiliation/
[۱۷]Pakistan Ministry of Foreign Affairs, Foreign Office’s Response to Afghan President’s recent press conference, 6 May 2013.
https://mofa.gov.pk/press-releases/foreign-offices-response-to-afghan-presidents-recent-press-conference
[۱۸]Daniel Balland, BOUNDARIES iii. Boundaries of Afghanistan, Encyclopædia Iranica, IV, pp. 406–415.
https://www.iranicaonline.org/articles/boundaries-iii/
[۱۹]Human Rights Watch. Crisis of Impunity. July 2001. Summary and Recommendations ؛III Pakistan’s Support of the Taliban ؛IV Foreign Assistance to the United Front او ISI. د پاکستان د پوځ ونډه په درېیمه برخه کې په نوم یاده شوې ده.
https://www.hrw.org/reports/2001/afghan2/Afghan0701.htm
https://www.hrw.org/reports/2001/afghan2/Afghan0701-02.htm
https://www.hrw.org/reports/2001/afghan2/Afghan0701-03.htm
[۲۰]Amu TV, Taliban, AFF provide conflicting accounts of deadly clashes in Nuristan, 27 September 2026.
https://amu.tv/253227/
[۲۱]Alexander Seale, Afghan detainees describe training in Pakistan before deadly Nuristan fighting, Parrhesia News, 1 October 2026.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ

https://parrhesianews.co.uk/en/asia/afghan-detainees-describe-training-pakistan-before-nuristan-fighting
[۲۲]United Nations Statistics Division. Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 4. 2025, unedited edition; paragraphs 5.204–5.207, printed pp. 338–339, PDF pp. 354–355.
https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/Series_M67Rev4en.pdf
[۲۳] ډاکټر محمد همایون همت. دیګان او تاجک د توپیر او نسب روښانه بحث. مخکې شریکه شوې تشریحي لیکنه، ۲۶ اکتوبر ۲۰۲۶. د ادعاوو ثبت شوي دري، عربي او انګلیسي عبارتونه، د «دویمه برخه» لومړۍ لس ادعاوې. دا د نقد لاندې عبارتونو د موندلو سرچینه ده؛ د ورمنسوبو تاریخي نقلونو د صحت مستقل ثبوت نه دی.
https://chatgpt.com/library?file_id=libfile_67898cf47420819182bb6fef0cbd3800&account_id=personal
[۲۴]Vladimir V. Kushev. The Dawn of Pashtun Linguistics Early Grammatical and Lexicographical Works and Their Manuscripts. Manuscripta Orientalia ، جون 7(2)، ۲۰۰۱، مخونه ۳–۹. د خیرالبیان د نسخو او لیکدود څېړنه؛ د مقالې سریزه او د نسخو بحث. د مراجعې نېټه ۲۹ اکتوبر ۲۰۲۶.
https://www.orientalstudies.ru/eng/index.php?option=com_publications&pub=1370
https://www.orientalstudies.ru/eng/images/pdf/a_kushev_2001.pdf
[۲۵]Sergei Andreyev. KHOSHHAL KHAN KHATTAK. Encyclopaedia Iranica ، خپرونه ۲۰ اپریل ۲۰۲۶. د خوشحال د ژوند، شعر او له قبیلې پورته پښتني یووالي بحث؛ د شعرونو چاپونو او تاریخي اثارو مأخذونه پکې ښودل شوي. د مراجعې نېټه ۲۹ اکتوبر ۲۰۲۶.
https://www.iranicaonline.org/articles/ḵoshḥal-khan-ḵaṭṭak/
[۲۶]John R. Perry and Rawan Farhadi. KABOLI. Encyclopaedia Iranica ،XV ،(3) مخونه ۲۷۶–۲۸۰، ۲۰۰۹؛ تازه‌کونه ۲۰۱۳. د افغانستان دري، د ایران فارسي، تلفظ، لغتونه او لیکلی معیار. د مراجعې نېټه ۲۹ اکتوبر ۲۰۲۶.
https://www.iranicaonline.org/articles/kaboli-colloquial-persian/
[۲۷]Bahriddin Aliev and Aya Okawa. TAJIK iii Colloquial Tajiki in Comparison with Persian of Iran. Encyclopaedia Iranica ، ۲۰۱۰؛ تازه‌کونه ۲۰۱۲. د دري، تاجکي او د ایران فارسي مقایسوي ژبنی بحث. د مراجعې نېټه ۲۹ اکتوبر ۲۰۲۶.
https://www.iranicaonline.org/articles/tajik-iii-colloquial/
[۲۸]Mohammad Hotak. Pata Khazana — The Hidden Treasure. English translation by Khushal Habibi د ژباړونکي سریزه او Professor Habibi’s Remarks on the Skeptics of Pata Khazana برخه، د بربښنایي متن شاوخوا ۲م او ۲۲م مخونه. د ۱۹۷۷م کال دفاع د هماغې نېټې دریځ دی؛ د ټولو وروسته نقدونو ځواب نه ګڼل کېږي. د مراجعې نېټه ۲۹ اکتوبر ۲۰۲۶.
https://alamahabibi.net/English_Articles/E_Pata_Khazana_Eng.pdf
https://www.qamosona.com/j/images/pdf/E_Pata_Khazana_Eng.pdf

محمد همایون همت
MD.,PhD

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ